

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.119>

УДК 94(477.46) «1863/1864»: [929.735(438)+27+94(470+571)(1-44)](045)

Ігор КРИВОШЕЯ

кандидат історичних наук, професор,

професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання,

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Умань, Україна)

igorkryvosheia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

СПІЛЬНОТА УМАНСЬКОГО ПОВІТУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У СІЧНЕВОМУ ПОВСТАННІ 1863—1864 рр.

Мета — спроба висвітлення подій Січневого повстання на регіональному рівні крізь призму протистояння/взаємодії шляхти, селянства, церкви та імперської влади. **Методологія** ґрунтується на застосуванні загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, зокрема проблемно-хронологічного, історико-біографічного, порівняльно-історичного. **Наукова новизна.** На основі нововиявлених та вже відомих архівних документів зроблено спробу переосмислити події Січневого повстання на Уманщині. **Висновки.** Уманський повіт був одним із найбільших у Київській губернії, а позиції польської шляхти щодо впливу на місцеве життя після придушення повстання 1830—1831 рр., попри репресивні заходи російської влади, не послабилися. Аналіз джерел спростовує твердження про значну активність повстанців на території повіту, проте водночас підтверджує, що місцева шляхта підтримувала польський рух і Січневе повстання (таємні наради, переховування зброї та набоїв, долучення окремих осіб до загонів), а деякі російські чиновники були до поляків ліберально налаштовані. Ставлення християнських церков до подій повстання було своєрідним віддзеркаленням ставлення

Цитування: Кривошея І. Спільнота Уманського повіту Київської губернії у Січневому повстанні 1863—1864 рр. *Український історичний журнал*. 2023. № 3 (570). С. 119—134. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.119>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 3 (570)

імперської влади до правобережної шляхти, яка переважно сповідувала римо-католицизм. Застосовані репресивні заходи царату лише дещо зменшили польські впливи в економічному, суспільному та культурному житті повіту.

Ключові слова: *шляхта, російська адміністрація, селянство, церква, Січневе повстання, Уманський повіт, Київська губернія.*

Наприкінці XVIII ст. після поділів Речі Посполитої Правобережна Україна опинилася у складі Російської імперії. Процес інкорпорації та інтеграції цього непростого регіону тривав досить довго, а спокій і ситуативна лояльність поляків змінювалися активізацією національного руху та спалахами збройної боротьби. Від інсурекції Тадеуша Костюшка й до Січневого повстання включно відбулася певна еволюція сприйняття російської влади шляхтою, частина якої інтегрувалася в імперське суспільство, а частина мріяла про відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 р. На думку Н. Щербак, імперський центр у першій третині XIX ст. де-факто визнав «польський» статус Київської, Подільської та Волинської губерній [1, С. 217]. Проте спочатку Листопадове, а згодом і Січневе повстання переконали царат, що поляки не відмовляться від ідеї власної державності.

Серед досліджень, присвячених темі польського впливу в економічному, суспільному та культурному житті Правобережної України, виокремимо передусім праці українських авторів: І. Лісевича — про польську меншину Наддніпрянської України у другій половині XIX — початку XX ст. [2]; Н. Щербак — про особливості національної політики російської влади на Правобережжі наприкінці XVIII — на початку XX ст. [1]; В. Шандри — про історію генерал-губернаторств в Україні (зокрема підкреслюються особливості функціонування Київського генерал-губернаторства) [3]; Ю. Земського — про змагання польської, російської та української еліт за Правобережну Україну у середині XIX ст. [4]; Б. Гудя — про історію і природу етносоціальних конфліктів між українцями й поляками Наддніпрянщини, Волині, Галичини [5]; М. Казьмирчук — про роль і місце поляків у соціально-економічному розвитку Київської губернії 1861—1917 рр. [6]; Я. Сумишина — про польську ідентичність та російське самодержавство на Поділлі [7]; колективна монографія за ред. І. Кривошеї та Н. Моравця про перебіг і наслідки Січневого повстання у Правобережній Україні [8, 18]. Серед публікацій польських істориків акцентуємо увагу на дослідженнях С. Веха — про політику деполонізації, яку проводила імперська влада на білоруських і литовських землях [9, 11], В. Цабана — про перебіг і вплив Січневого повстання на соціально-економічний розвиток окремих регіонів і долі поляків у Російській імперії [12], Я. Легеча — про діяльність київських генерал-губернаторів у перші роки після Січневого повстання та їх ставлення до поляків [13], Я. Легеча й К. Лявця — про концепцію, механізм ухвалення рішень і реалізацію політики деполонізації, яку проводила російська адміністрація в Київському генерал-губернаторстві 1864—1868 рр. [10], А. Гурака, К. Лявця та інших — про структуру органів

австрійської влади на Галичині й російської у Царстві Польському [14—15]. Неможливо не згадати також праці французького історика Д. Бовуа, де серед іншого висвітлено наслідки Січневого повстання [16, 21].

Ситуація в повітах Правобережної України у цей період була досить ілюстративною й водночас віддзеркалювала регіональні особливості Київської, Волинської та Подільської губерній як під час Листопадового повстання, яке підтримала місцева шляхта, так і Січневого, в якому вона була пасивною. Б. Гудь слушно зауважив: «Шляхетські революціонери цілком не могли сподіватися на підтримку українського села. Місцеві ж землевласники не лише боялися селян, котрі зазіхали на їхні маєтки, а й не довіряли представникам табору “червоних”, серед яких було чимало хлопоманів, готових піти на найрадикальніші поступки селянам, аби тільки залучити їх до повстання. Тому, як констатував з гіркотою очевидець подій, “українна” шляхта не підтримала масово повстанського руху, а через “особисту пасивність” і “брак суспільної жертвовності” відштовхнула від справи й селян» [5, С. 177].

Що ж відбувалося на повітовому рівні? Це одне з питань, яке потребує ґрунтовної відповіді. Спробуємо висвітлити його на прикладі Уманського повіту¹ — третього за територією серед дванадцяти повітів Київської губернії [17, С. 4]. Позиції польської шляхти після придушення повстання 1830—1831 рр. [18] у впливі на місцеве життя не послабилися, незважаючи на репресивні заходи російської влади.

Автор уже звертався до теми повстання 1863—1864 рр., водночас у цій публікації до 160-річчя Січневого повстання зроблено спробу на основі нововиявлених і вже відомих архівних документів переосмислити відлуння польського повстання на Уманщині. Тут також використано матеріали більш ранньої публікації на цю тему [19, С. 65—80].

Перед повстанням

Період кінця 1850—початку 1860-х рр. характеризувався надзвичайно цікавою суспільно-політичною ситуацією, яка стала більш ліберальною після коронації Олександра II. Водночас особливу занепокоєність генерал-губернатора Південно-Західного краю І. Васильчикова викликала активізація діяльності в регіоні різноманітних польських емігрантських організацій. Натомість ідеологічний ґрунт повстання у Правобережній Україні готували недільні школи, яких було понад 100, поширювалася «Gazeta Polska», діяли таємні гуртки в Києві, Одесі, Харкові [20, С. 82—83]. На думку Д. Бовуа, на Правобережжі «польський світ» існував своєрідними острівцями [21, С. 263].

У цей час «влада, навчена гірким досвідом повстання 1830—1831 рр., почала вбачати в кожному носіїві польської ментальності потенційну загрозу і намагалася максимально обмежити присутність підозрілого елемента у вертикалі

¹ Терміни «Уманський повіт», «Уманщина» використовуються у статті як тотожні.

державного управління. Такий підхід часто межував із відвертою дискримінацією за національною, конфесійною, а також за світоглядною ознаками» [7, С. 15].

26 вересня 1860 р. генерал-губернатор І. Васильчиков скерував до чиновників з особливих доручень розпорядження, в якому наголошував на збиранні інформації про політичний стан у повітах, а також наказував установити суворий таємний нагляд за польськими поміщиками, шляхтою та духівництвом в умовах посилення польської пропаганди [22, С. 77—79].

Напередодні повстання у проєкті заходів протидії польській «пропаганді» підкреслювалося, що особливу увагу варто звернути на активність еміграції, яка «підбурює» місцевих поляків, поширюючи відповідні брошури. Необхідно тримати під постійним наглядом ксьондзів, польських поміщиків і молодь, особливо студентів, щодо розповсюдження ними «антиурядових ідей», зокрема питання звільнення від кріпацтва. Акцентувалася увага на ролі церкви: протидія польських поміщиків відкриттю православних сільських шкіл в їхніх маєтках, контроль за тим, що і як викладають у школах, відкритих польськими поміщиками або католицьким духівництвом².

13 лютого 1861 р. у Варшаві патріотично налаштовані поляки організували масову демонстрацію, якою вшанували пам'ять річниці битви під Гроховом (13 лютого 1831 р.), що супроводжувалася сутичками із російськими військами, в яких загинули п'ятеро осіб [23, С. 24]. Саме ці «акції протесту 1861 р., що відбулися у Царстві Польському й були придушені самодержавною владою, спонукали Санкт-Петербург ще суворіше поставитися до вирішення польського питання» [7, С. 15].

Проте у відповідь на ці дії російської влади у 1861 р. Правобережною Україною прокотилася хвиля польських патріотичних маніфестацій. За даними поліції, у трьох південно-західних губерніях відбулося 260 таких виступів: у Київській — 97, Подільській — 142, Волинській — 21. Осередками організації маніфестаційного руху були католицькі костели, яких у регіоні налічувалося 244. У деяких із них маніфестації відбулися декілька разів — 75 костелів, а в 169 — тільки по одному разу. Таким чином, на думку Г.І. Марахова, у 1861 р. на Правобережжі було організовано 429 польських патріотичних маніфестацій [20, С. 96].

Уже після спалаху повстання, у грудні 1863 р., під час обшуку виявили, що польський поміщик Уманського повіту Федір Яловицький зберігав у себе фотографію, яка зафіксувала розгін російськими військами демонстрації, та копію розпорядження ксьондза Фіалковського від 3 березня 1861 р. про жалобу за загиблими у Варшаві³.

Навесні 1861 р., коли прокотилася хвиля масових польських патріотичних демонстрацій, в уманському костелі відслужили панахиду за п'ятьма загиблими, яка стала предметом детального аналізу начальника місцевої поліції підпол-

² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДАІАК України). Ф. 442. Оп. 810. Спр. 148. Арк. 20—21 зв.

³ Там само. Оп. 813. Спр. 10. Арк. 15.

ковника Льва фон Штейна, адже під час неї, за офіційною версією, яку озвучив ксьондз Кароль Закусило, здійснювався збір коштів для «відновлення-ремонту собору та для бідних». Пожертви збирала поміщиця Ружицька, яка відрізала від стрічок невеликі шматочки і передавала кожному присутньому. Посеред костелу стояв катафалк із символічною порожньою труною, на якій лежав вінок із чорними й білими стрічками. В одязі присутніх також домінував чорний колір. Перед труною встановили хрест, на дошці якого було вказано імена Марцелін, Здислав, Міхал, Кароль, Людвик. На панахиду, що відбулася 6 квітня 1861 р. в Умані, приїхали 25 поміщиків, переважно з Уманщини (повітовий предводитель дворянства Федір Яловицький, граф Арсеній Мошчинський, Казимир Жолкевський, Граціан Гуляницький із родиною, генеральша Ружицька з родиною, Яків Русецький, Непокойчицький, Йокіш, Жолинський із родиною, Ясинські з родинами та офіціалами, Косовський із родиною, Перетяткевич із родиною, Галецький із родиною, поміщиця Метелицька, поміщик Балтського повіту Глембоцький із родиною, поміщик Балтського повіту Янишевський, Маноцька з родиною, Мозевський із родиною, Літинський із родиною, Гнатовський, Ковнацькі, Трошинська з родиною, Марковський із родиною, Подгорський із родиною, князь Любомирський), 11 дворян (лікар Квятковський із родиною, управитель графа Мощенського Краєвський, управитель графів Потоцьких Свірчинський із родиною, Бояковський, Сімашко, Крековецький з родиною, Хоментовський, Ванка, Фебровський, Дерендовський, Малачевський), а також дев'ять мешканців Умані (суддя Березовський, підсудок Філіповський, чиновники Козачинський і Яворський, ротмістр Ржевуський, дворянин Ясинський, лікарі Кохлер та Малишевський, однодворець Томашевський). У своїй записці Л. фон Штейн зазначив, що цей великий з'їзд поміщиків викликав у нього підозру щодо підготовки якоїсь демонстрації. На його запит було призначено подвійний караул⁴. Як виявилось, начальник місцевої поліції не помилився.

Розслідування перебігу повстання на Уманщині

Повстання 1863 р. почалося в ніч із 22 на 23 січня. Польські землевласники і шляхта Правобережжя не змогли швидко відреагувати й підготуватися до підтримки варшавян. Скоординований та організований виступ у Правобережній Україні планувався на 26—27 квітня й передбачав формування добровольчих загонів із наступним об'єднанням розрізнених повітових повстанських підрозділів у більші губернські. Попри ситуативну активність поляків у Васильківському, Таращанському, Канівському, Уманському та Липовецькому повітах, можемо констатувати локальний характер виступів, а розроблений план спільних дій так і не було втілено у життя. В окремих повітах Київської (Чигиринський, Черкаський) та Волинської (Рівненський, Ковельський) губерній не було зафіксовано дій

⁴ Там само. Оп. 811. Спр. 266. Арк. 261—266.

повстанців [23, С. 9—10; 20, С. 254—255], а в Подільській підготовка й організація збройних загонів відбувалася лише в Ольгопільському повіті [5, С. 178].

Інформація про ситуацію на Уманщині цікава й водночас контрверсійна. Документи свідчать про відсутність збройних сутичок і про доволі неоднозначну роль російських чиновників у справі викриття антиурядових дій місцевих поміщиків та шляхти. Так, начальник уманської повітової поліції підполковник Л. фон Штейн у своєму рапорті від 30 квітня 1863 р. повідомляв начальника Київської губернії про цілу низку заходів, які повинні були перешкоджати появі та діям повстанців у повіті: в усіх містечках і селах здійснювалося цілодобове патруювання, а особлива увага приділялася охороні поштових станцій. Окрім того, створено сільські караули, які склалися передусім із селян. За тиждень, 7 травня, Л. фон Штейн поінформував губернське начальство, що в Уманському повіті спокійно, повстанські загони не з'являлися, серед поляків панує лояльність, а селяни взагалі позитивно налаштовані щодо уряду. Він рапортував, що проведені у квітні—травні заходи щодо збереження безпеки і спокою в повіті роблять неможливими «антидержавні прояви»⁵.

В контексті цих заходів варто згадати про ставлення українського селянства Правобережжя до повстання 1863 р., яке передусім ілюструє, по-перше, активний запис селян до сільських варт, в яких вони вбачали певне повернення до козацьких часів; по-друге, практично повсюдне ігнорування «Золотої грамоти» та відсутність прагнень долучитися до повстанських загонів. Лише в Київській губернії сільські варти налічували 1 182 сотників, 9 590 десятників і 109 152 стражників [5, С. 169].

Забезпечення «антиповстанських» загонів селян здійснювалося централізовано. Так, навесні 1863 р. з Київського арсеналу до Уманського повіту було відправлено для озброєння сільської варті 1 077 рушниць (потреба становила 1 011). Повітовий справник здав 1 002 рушниці, забракло 75. Усього в повітах Київської губернії було роздано 9 889 рушниць (потреба становила 9 899; не повернули — 9)⁶.

Ці сільські варти, якими керувала поліція, були дуже активними — «проводили облави, доправляли до рук влади заарештованих повстанців, брали участь у боях із повстанськими загонами. Найактивніше селянські формування діяли в Таршанському, Канівському, Чигиринському й Черкаському повітах» [5, С. 170].

Попри відсутність активних збройних сутичок між повстанцями та урядовими силами (армія, поліція, сільські варти) на території Уманщини, подальше з'ясування обставин показало, що в повіті не все було спокійно.

10 травня в рапорті на ім'я начальника Київської губернії керівник уманської поліції Л. фон Штейн повідомляв про випадок у с. Орадівці. Він зафіксував, що 1 травня у сільській кузні Степана Цимбалюка було знайдено звернення до народу «на малоросійском языке». Текст звернення із закликом до повстання був

⁵ Державний архів Київської обл. (далі — ДАКО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44636. Арк. 3—5 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 369. Спр. 237. Арк. 4.

надрукований на білому папері слов'янськими літерами. Він розпочинався словами «Русский народ», а закінчувався підписом «Тымчасова народна старшина». Документ потрапив до поміщика с. Орадівки Граціана Гуляницького, котрий, прочитавши текст, сказав, що, можливо, й буде так, як написано, а, можливо, ні. Потім наказав передати цей папір повітовому начальству. Селяни ймовірно знайомі зі зверненням, але, на думку фон Штейна, уваги на нього не звертають. На запит про причетність Г. Гуляницького до «протизаконних дій», пов'язаних із повстанням, підполковник Л. фон Штейн у рапорті від 21 травня повідомляв про «повну благонадійність» поміщика. Його все ж залишили під підозрою, а в 1866 р., попри виконання ним за розпорядженням Уманської дворянської опіки функцій опікунства за маєтком Леона Марковського (с. Заячківка), було вирішено вислати на нове місце проживання в Архангельську губернію. Проте Г. Гуляницькому вдалося домогтися скасування цього рішення — за станом здоров'я йому було дозволено в 1867 р. переселитися на територію корінної Польщі⁷.

Цей епізод ілюструє, що селяни не підтримували повстання, а загалом «чисельність селян, котрі зі зброєю в руках воювали у лавах повстанців проти царизму, була невелика — вона не перевищувала тисячі осіб, причому щонайменше 90 % селян та однодвірців», які долучилися до виступу, були етнічними поляками. Лише близько 10 %, тобто 100—200 осіб були православними, «найчастіше русинами» [5, С. 177].

У причетності до повстання підозрювався також колишній власник с. Косенівки Владислав Залютинський. Під час обшуку в його будинку помічник земського урядника Завадський знайшов прокламацію Чарторийського й різні революційні листи з Поділля. В. Залютинський заявив, що ці папери йому підкинули невідомі, а також заперечував будь-який зв'язок із повстанцями. Повну свою невинуватість дворянинові довести не вдалося, тому за збереження «підривної літератури» він зазнав адміністративного покарання⁸.

На початку березня з Києва до власного маєтку у с. Розсішки прибув поміщик Генріх Хоментовський. Згодом він організував зустріч із сільським старостою Костюком і селянином Петром Максименком та під час розмови намагався схилити їх до створення невеликого загону, який мав допомагати польським повстанцям, які невдовзі повинні були прибути сюди. Під час допиту Г. Хоментовський також засвідчив, що поміщик с. Вербовата Косовський подарував наділи селянам, які погодилися вступити в такий загін. Перевірка, проведена начальником повітової поліції фон Штейном, не підтвердила наявності такої агітації на селі. Пізніше Г. Хоментовського все ж було заарештовано за підозрою у повстанні. До 1865 р. його утримували в Київській фортеці⁹.

Під час придушення повстання ніхто з імовірних учасників не втік за кордон. Стосовно загиблих у боях, то з тих, хто належав до дворянства Уман-

⁷ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44160—44192.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 814. Спр. 10; Ф. 489. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 22 зв.

⁹ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44192. Арк. 1, 3—4, 9, 34.

ського повіту, за офіційними даними, був лише один. 29 квітня у сутичці при с. Солов'ївці Радомишльського повіту було вбито сина поміщика половини с. Дубова Адольфа Фортунатова Перетяткевича¹⁰.

Пізніше начальникові повітової поліції стало відомо про «злочинні дії» поміщиків Фортуната Перетяткевича й Володимира Підгорського (с. Коржова), щоправда, на ґрунті чуток, які поширювали селяни. У першому випадку поміщика звинувачували в тому, що в його маєтку є склад вогнепальної зброї, а В. Підгорського підозрювали в підготовці та організації повстанського загону. Як доказ наводили той факт, що в нього таємно зберігалися сідла, піки, холодна й вогнепальна зброя. Начальник поліції Л. фон Штейн перевіряв ці чутки, вони не мали під собою ніякого ґрунту, за що й потрапив під перевірку на «благонадійність» і відповідність посаді¹¹.

Зберігання будь-якої вогнепальної чи холодної зброї, кінської зброї тощо розглядалося крізь «монокль підозрливості» щодо причетності до повстання. Так, у переховуванні шабель в урочищі Дроздинець, неподалік від с. Підвисокого, підозрювали офіціалістів поміщика Потоцького¹².

Подальше розслідування причетності поміщиків до повстання призвело до виявлення в лісі поблизу с. Верхнячки 183 патронів, у таємному переховуванні яких підозрювали заарештованих у листопаді 1863 р. дворянина Валентія Юліуша Окулу та австрійського підданого Йосифа Каницького. Впродовж майже трьох років велося розслідування відносно причетності їх до польського повстання, а 28 квітня 1866 р. у зв'язку з недоведенням «злочинних намірів» вони були звільнені з-під арешту розпорядженням київського губернатора¹³.

В анонімному доносі, який доставив купець Хряков генерал-губернатору М. Анненкову, Л. фон Штейна звинувачували в тому, що він підкуплений поляками і через це не звертає уваги на підготовку повстання в Умані, не повідомляє про заворушення, які відбувалися в повіті. Зазначалося, що через його потурання 14 та 21 квітня в уманському будинку предводителя дворянства Федора Яловицького відбулися наради польських поміщиків, а в найближчому оточенні начальника поліції панують пропольські настрої, зокрема це стосується його особистого секретаря Володимира Козельського, який є «першим бунтівником» і посередником між поляками та фон Штейном. В. Козельському з метою встановлення за ним постійного поліцейного нагляду було запропоновано місце в київській міській поліції, але він відмовився й на службу не з'явився. За свідченнями чиновників, В. Козельський хоч і православний, проте ходить у римо-католицький костел і схиляється перед усім польським¹⁴.

У лютому — березні 1863 р., як зазначалося у справі, підполковник фон Штейн видав польським поміщикам подорожні білети, переважно на за-

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 489. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 5—6.

¹¹ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44091.

¹² Там само. Спр. 44695. Арк. 11, 15.

¹³ Там само. Спр. 44648. Арк. 1, 7, 12.

¹⁴ Там само. Спр. 44458. Арк. 39—49.

хідний напрямок — до Гайсина, Кам'янця-Подільського, Житомира, а також Києва. За свідченнями автора доносу, 22 квітня Цезарій Ковнацький за дорученням польських поміщиків поїхав із грошима до Житомира, а після його повернення 27 або 28 квітня мала відбутися нова таємна нарада¹⁵.

Повстання й церква

Після закриття Уманського василіанського монастиря та школи при ньому [25], а також офіційної ліквідації греко-католицької (унійної) церкви з її подальшим приєднанням до Російської православної [26], серед християн в Уманському повіті домінували православні та католики [17]. Причому перших було більше не лише за кількістю вірян, а також і парафій. Етноконфесійна ситуація в повіті в цілому відповідала загально регіональній тенденції: «У 1839 р. уніатську церкву переважно поглинуло російське православ'я, що розділило Україну на православну більшість та на дуже незначну католицьку меншість» [27, С. 151].

Наведемо два епізоди, які ілюструють ставлення християнських церков до Січневого повстання. Центром релігійного життя для поляків (і не лише Уманського повіту) був костел Успіння Пресвятої Богородиці (Внебовзяття Найсвятішої Диви Марії), врочисто освячений 15 липня 1826 р. [28, С. 345]. У ХІХ — на початку ХХ ст. уманський костел був духовним осередком для католиків регіону, якому підпорядковувалися філіали й каплиці (кількість яких не була сталою)¹⁶. Він відіграв важливу роль не лише для місцевих поляків, а й також був одним із центрів адміністративно-територіального поділу римо-католицької церкви на українських землях (назви, що зустрічаються в архівних документах і публікаціях — Богуславсько-Умансько-Таращанський, Уманський, Таращансько-Канівсько-Уманський, Звенигородсько-Уманський деканати [29, С. 82]).

Уманський костел дійсно справляв враження. Наприкінці ХІХ ст. газета «Киевское слово» повідомляла: «При спуску з гори перш за все впадає в очі католицький костел [...] Розміри костелу величезні. Швидше за все, він з недавніх. Стіни обвішані мало не гравюрами релігійного змісту. Світла маса. Чистота зразкова, на колонах звичайні написи про смерть осіб, які пожертвували на костел більш-менш солідні суми» [30, С. 1; 31, С. 1].

Упродовж тривалого часу тут служив ксьондз Кароль Закусило. Віряни згадували про нього як про священника, що був відомий усім і знав усіх. Він трохи заїкався, до всіх звертався на «ти», його поважали [32, С. 47]. Народився 1822/1823 р. в Київській губернії, закінчив Луцько-Житомирську римо-католицьку семінарію¹⁷, а в костелі в Умані з 1850 р. спочатку служив вікарієм¹⁸.

¹⁵ Там само. Арк. 1—2.

¹⁶ ДАКО. Ф. 1542. Оп. 1. Спр. 2413; Ф. 2. Оп. 2. Спр. 608; ЦДАК України. Ф. 442. Оп. 634. Спр. 654. Арк. 1—9.

¹⁷ ДАКО. Ф. 384. Оп. 12. Спр. 19. Арк. 261—262 зв.

¹⁸ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 21095. Арк. 20—21.

К. Закусило був активним прихильником польської ідеї. Перебував під постійним наглядом поліції в 1863 р., а згодом його заарештували. Причетність ксьондза до Січневого повстання слідству довести не вдалося. 15 червня 1866 р. його було звільнено з-під варти, але залишено під таємним наглядом поліції¹⁹. Він і надалі продовжував не лише своє служіння в Умані, а й виховання місцевих поляків у патріотичному дусі. Так, у 1905 р. настоятель Уманського римо-католицького парафіяльного костелу ксьондз К. Закусило був серед ініціаторів створення в місті Уманського римо-католицького благодійницького товариства²⁰. Помер у 1908 р. Його поховали на Міщанському цвинтарі (польський сектор) в Умані²¹.

Православна церква сприймала католиків і польських шляхтичів, а відповідно й Січневе повстання в руслі офіційної імперської політики. Етноконфесійне протистояння посилювали довготривалі конфлікти з польськими поміщиками щодо землі, виділеної церкві²².

Водночас православні священники виконували роль «государевих очей» на локальному рівні. Написання доносів на польських поміщиків і шляхтичів було звичною справою. Так, у поданому на ім'я чиновника з особливих доручень Подгородникова місцевий священник Василь Григорович наголосив на збиранні та зберіганні зброї й одягу для повстанців поміщиками Ясинськими (с. Верхнячка) і Красицькими (с. Христинівка), до яких долучився суддя Кохановський. У доносі зазначалося, що у старому будинку К. Ясинського з кінця 1862 до травня 1863 рр. зберігалася багато вогнепальної зброї та пороху. Пізніше, у травні, весь цей арсенал було таємно переправлено з Верхнячки до Христинівки, де й заховано на поміщицькому току. Проведені Подгородниковим за присутності понятих 3 вересня 1863 р. обшуки в маєтках Верхнячка та Христинівка донос священника не підтвердили²³.

Водночас російські чиновники вказували все ж на недостатню, порівняно з 1830—1831 рр., активність сільських православних священників Південно-Західного краю у справі роз'яснення антиурядового спрямування повстання 1863 р., що, на їхню думку, було просто «злочином» і гальмувало велике, а отже тотальне, зросійщення регіону²⁴.

Наслідки повстання для шляхти Уманського повіту

На думку А. Капелера, відтепер «захист влади і стабілізація системи мали абсолютну першість, а методи придушення були за царя-реформатора ще більш рішучими, аніж за його консервативного батька» [33, С. 196].

¹⁹ Там само. Спр. 44519. Арк. 327.

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 634. Спр. 654. Арк. 1—9.

²¹ Уманський краєзнавчий музей. Ф. НВФ-349. Арк. 22.

²² Державний архів Черкаської обл. Ф. 833. Оп. 1. Спр. 58—57, 69, 80.

²³ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44596. Арк. 1—4.

²⁴ ЦДІАК України. Ф. 489. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 1—1 зв.

15 березня 1863 р. було видано «Правила для накладення секвестру на маєтки осіб, причетних до заворушень, що виникли у прикордонних із Царством Польським губерніях, і для завідування та розпорядження цими маєтками»²⁵. На основі цього документа складено інструкцію з управління секвестрованою власністю, яка деталізувала загальні положення «Правил...»²⁶.

За квітень 1863 — травень 1873 рр. у трьох губерніях було конфісковано власність 144 осіб, причетних до повстання: в Київській — 50, у Подільській — 16, у Волинській — 78 [20, С. 239—240]. Навіть побіжний погляд на ці цифри дає розуміння, де поляки більш активно протистояли російському царату.

В Уманському повіті від початку секвестрування на основі положень від 15 березня 1863 р., а пізніше в 1864—1865 рр., конфіскації підлягала власність Якіма й Казимира Раковських у с. Оксанино, Івана Лягуна у с. Шарині, Казимира Вишинського, В'ячеслава Курманського в с. Романівці, Олександра Чарковського, Генріха Хоментовського — співвласника с. Розсішок, Генріха Геймана, Владислава Косовського²⁷.

Окрім конфіскації, учасники повстання отримували й інші покарання залежно від причетності до «антиурядових дій». Для першої категорії (особи, захоплені зі зброєю або без неї, котрі чинили опір) — смертна кара, безстрокова чи довголітня (від 12 до 20 років) каторга на рудниках; для другої (особи, схоплені не під час боїв зі зброєю в руках, які не чинили опору) — каторга на рудниках та заводах до 10 років; для третьої (особи, затримані без зброї, котрі не чинили опору) — арештантські роти та заслання у віддалені куточки імперії. Загальна цифра засланих до Вятської, Саратовської, Оренбурзької губерній сягає 80—100 тис. [20, С. 237, 240—241].

Уманський дворянин Олександр Чарковський рішенням суду № 17514 від 8 грудня 1864 р. був внесений до розряду політичних злочинців, позбавлений усіх дворянських прав та привілеїв і засуджений до 15 років каторги²⁸.

У 1867 р. різні види покарання присудили й уманським дворянам. Управитель маєтку графині Чарторійської Григорій Любенецький за постачання повстанцям зброї та боєприпасів отримав 5 років каторги — роботи на заводах. Наглядач «економічного магазину» Івана Михалевського за «співчуття» повстанцям вислали в одну з центральноросійських губерній. Вирок волосному писареві Владиславові Домбровському за підозрою в повстанні залишено на розгляд начальства. Поміщика Йосифа Держановського з с. Легедзине за агітування до повстання інших осіб було засуджено до 12 років каторги на рудниках. В'ячеслава Курманського покарали 7 роками каторги на заводах за участь у загоні повстанців. У тому ж списку й арештований на 3 роки міщанин Тарас Мединський та мешканець Умані Карл Домбровський, якого засудили на 6 ро-

²⁵ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44510. Арк. 3—3 зв.

²⁶ Там само. Арк. 1—2.

²⁷ Там само. Спр. 44519.

²⁸ Там само. Арк. 230.

ків каторги на заводах [34, С. 56]²⁹. Імовірно, що вони належали до прошарку декласованої у 1830—1850-х рр. шляхти.

Під підозрою поліції перебували всі особи польського походження, особливо ті, які служили на різних посадах у державних установах й у дворянських представницьких органах. 8 березня 1863 р. було вирішено тимчасово скасувати дворянські вибори, що повинні відбутися у травні [35]. Остаточо було поставлено хрест на самостійності «західного дворянства» у другій половині 1863 р., самоврядні органи якого після 1830 р. підпорядковувалися міністерству внутрішніх справ. Відтепер предводителів дворянства, а також інших чиновників, призначав уряд [19, С. 72]. Так, наприкінці 1863 р. за зв'язки з повстанцями було звільнено з посади предводителя уманського дворянства поміщика Федора Яловицького³⁰.

Оцінюючи ситуацію в Уманському повіті, чиновник з особливих доручень Подгородников у рапорті від 22 червня 1864 р. київському військовому губернаторові зазначив, що ці заходи спричинили негативну реакцію поляків-службовців³¹.

У травні 1864 р. секретар поліційного управління колезький радник Владислав Василевський за пропозицією начальника поліції Л. Фон Штейна надіслав листа військовому губернатору, в якому вони висловили свої «почуття відданості» та «вірності» російському престолу. Лист підписали й інші поляки-католики³².

Січневе повстання спричинило активізацію роботи механізму соціальної декласації польської шляхти, не затвердженної остаточно в російському дворянстві. На підставі указів 1863—1865 рр. таких записували в податний стан [19, С. 73].

Навіть попри неприйняття правобережними поміщиками ідей повстання 1863—1864 рр., майбутнє польських землевласників не видавалося «безхмарним». Царат застосував фінансові механізми, щоб зменшити вплив поляків. У червні 1863 р. було запроваджено податок за «польськість». Цей збір із прибутку польських поміщицьких господарств стягувався впродовж тридцяти років — спочатку в розмірі 10 %, а в 1864 р. його було зменшено до 5 % [20, С. 239; 21, С. 362—363].

Попри всі устиски царського режиму, поляки намагалися всіляко уникати подібних «витрат на росіян», або хоча б зменшити їхні розміри. На кожного землевласника було заведено документацію: кількість землі, прибутки, сімейний стан, віросповідання, наявність заводів, млинів тощо. Із загальної суми податку викреслювалися витрати поміщика на навчальні й медичні заклади, якщо такі були. Російські поміщики також платили податок із прибутку, але в розмірі лише 1,5 %, і через відсутність доходів могли взагалі звільнитися від його сплати³³.

²⁹ ЦДІАК України. Ф. 489. Оп. 1. Спр. 161.

³⁰ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 44458. Арк. 49.

³¹ Там само. Спр. 44908. Арк. 2—2 зв.

³² Там само.

³³ Там само. Спр. 44612.

* * *

Попри те, що історіографія Січневого повстання та його відлуння на українських землях є достатньою, але це все-таки не дозволяє стверджувати про повноту дослідження його перебігу, зокрема у Правобережній Україні (передусім на локальному рівні). Уманський повіт був одним із найбільших у Київській губернії, а позиції польської шляхти після придушення повстання 1830—1831 рр. у впливі на місцеве життя не послабилися, незважаючи на репресивні заходи російської влади. Аналіз джерел спростовує твердження про значну активність повстанців на території повіту, але водночас підтверджує, що місцева шляхта підтримувала польський рух і Січневе повстання (таємні наради, зберігання зброї та набоїв, долучення окремих осіб до загонів), а окремі російські чиновники були налаштовані до поляків дуже ліберально. Ставлення церкви до подій повстання є своєрідним віддзеркаленням ставлення імперської влади до правобережної шляхти, яка переважно була римокатолицького віросповідання. Застосовані царатом репресивні заходи лише незначною мірою зменшили польські впливи в економічному, суспільному та культурному житті повіту.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shcherbak, N.O. Natsionalne pytannia u politytsi tsaryzmu v Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII — pochatok XX stolittia). Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Щербак Н.О. Національне питання у політиці царизму в Правобережній Україні (кінець XVIII — початок XX століття). Київ, 2005. 616 с.]
2. Lisevych, I. U zatinku dvohlavoho orla (Polska natsionalna menshyna na Naddnyprianskii Ukraini v druhii polovyni XIX st. — na pochatku XX st.). Kyiv, 1993 [in Ukrainian].
[Лісевич І. У затінку двоголового орла (Польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. — на початку XX ст.). Київ, 1993. 87 с.]
3. Shandra, V. Heneral-hubernatorstva v Ukraini: XIX — pochatok XX stolittia. Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Шандра В. Генерал-губернаторства в Україні: XIX — початок XX століття. Київ, 2005. 427 с.]
4. Zemskyi, Yu. Polska, rosiiska ta ukrainska elity v zmahanniakh za Pravoberezhnu Ukrainu seredynu XIX st. Khmelnytskyi, 2011 [in Ukrainian].
[Земський Ю. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX ст. Хмельницький, 2011. 350 с.]
5. Hud, B. Z istorii etnosotsialnykh konfliktiv. Ukrainci yi poliaky na Naddnyprianschyni, Volyni yi u Skhidnii Halychyni v XIX — pershij polovyni XX st. Kharkiv, 2017 [in Ukrainian].
[Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX — першій половині XX ст. Харків, 2017. 490 с.]
6. Kazmyrchuk, M. Sotsialno-ekonomichni rozvytok Kyivskoi hubernii (1861—1917 rr.). Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
[Казьмирчук М. Соціально-економічний розвиток Київської губернії (1861—1917 рр.). Київ, 2011. 398 с.]
7. Sumyshyn, Ya. Polska identychnist ta rosiiske samoderzhavstvo. Podilskyi zriz. Kamianets-Podilskyi, 2022 [in Ukrainian].

- [Сумишин Я. Польська ідентичність та російське самодержавство. Подільський зріз. Кам'янець-Подільський, 2022. 304 с.].
8. Kryvosheia, I., Moravets, N. (Ed.) *Polske natsionalne povstannia 1863 — 1864 rr. na Pravoberezhnii Ukraini: vid mifiv do faktiv: kol. monohrafiia*. Uman, 2014 [in Ukrainian].
[Польське національне повстання 1863 — 1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів: кол. монографія. І. Кривошея, Н. Моравець (ред.). Умань, 2014. 184 с.].
 9. Wiech, S. *Depolonizacja Ziem Zabranych (1864—1914). Koncepcje — mechanizmy decyzyjne — realizacja*. T. 1. Litwa i Białoruś. Od Murawjowa do Baranowa (1864—1868). Kielce, 2018 [in Polish].
 10. Legieć, J., Latawiec, K. *Depolonizacja Ziem Zabranych (1864—1914). Koncepcje — mechanizmy decyzyjne — realizacja*. T. 2. Prawobrzeżna Ukraina. Czasy Annienkowa i Bezaka (1864—1868). Kielce, 2018 [in Polish].
 11. Wiech, S. (red.). *Depolonizacja Ziem Zabranych (1864—1914). Koncepcje — mechanizmy decyzyjne — realizacja*. T. 3. Stanisław Wiech, Litwa i Białoruś. Rządy Potapowa (1868—1874). Kielce, 2021 [in Polish].
 12. Caban, W. *Powstanie styczniowe. Polacy i Rosjanie w XIX wieku. Wybór studiów z okazji czterdziestolecia pracy naukowej i 65. rocznicy urodzin*. Kielce, 2011 [in Polish].
 13. Legieć, J. *Sprawozdania kijowskich generałów-gubernatorów jako źródło do dziejów polityki rosyjskiej w Kraju Południowo-Zachodnim w pierwszych latach po powstaniu styczniowym (1864—1868). Źródła z Królestwa Polskiego, Litwy i Rusi*. Warsztat edytora. Warszawa, 2021 [in Polish].
 14. Górak, A., Latawiec, K. *Kancelaria organów władzy w Galicji. Wybór źródeł*. Lublin, 2012 [in Polish].
 15. Bogdanov, S., Górak, A., Latawiec, K., Legieć, J. *Naczelnicy organów rosyjskiej administracji specjalnej w Królestwie Polskim w latach 1839—1918*. Tom I: Ministerstwo Oświecenia Publicznego. Lublin, 2015 [in Polish].
 16. Bovua, D. *Трыкутнык Правобережжя: tsarat, shliakhta i narod. 1793—1914 rr.* Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
[Бовуа Д. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793 — 1914 рр. Київ, 2020. 872 с.].
 17. Kuznets, T.V. *Naselenia Umanshyny XIX — pochatku XX stolittia*. Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Кузнець Т.В. Населення Уманщини XIX — початку XX століття: монографія. Київ, 2005. 195 с.].
 18. Kryvosheia, I., Moravets, N. (Ed.) *Polske natsionalne povstannia 1830—1831 rr. na Pravoberezhnii Ukraini: vid mifiv do faktiv: kol. monohrafiia*. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
[Польське національне повстання 1830—1831 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів: кол. монографія. Київ, 2017. 258 с.].
 19. Kryvosheia, I.I. *Shliakhta Umanshyny v Sichnevomu povstanni*. In: *Polske natsionalne povstannia 1863—1864 rr. na Pravoberezhnii Ukraini: vid mifiv do faktiv*. Uman, 2014. S. 65—80 [in Ukrainian].
[Кривошея І.І. Шляхта Уманщини в Січневому повстанні. В кн.: Польське національне повстання 1863—1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів. Умань, 2014. С. 65—80].
 20. Marahov, G.I. *Polskoe vosstanie 1863 g. na Pravoberezhnoy Ukraine*. Kiev, 1967 [in Russian].
[Марахов Г.И. Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине. Киев, 1967. 258 с.].
 21. Bovua, D. *Bytva za zemliu v Ukraini. 1863—1914. Poliaky v sotsio-etnichnykh konflik-takh*. Kyiv, 1998 [in Ukrainian].
[Бовуа Д. Битва за землю в Україні. 1863—1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ, 1998. 334 с.]

22. Kenevich, S., Konarskiy, K., Korolyuk, V. (Ed.) *Obshchestvenno-politicheskoe dvizhenie na Ukraine v 1856—1862 gg. Seriya “Vosstanie 1863 g.: Materialy i dokumenty”*. T. 1. Kiev, 1964 [in Russian].
[Общественно-политическое движение на Украине в 1856—1862 гг. Серия «Восстание 1863 г.: Материалы и документы». Т. 1. Киев, 1964].
23. Getmanskiy, A.E. *Politika Rossii v polskom voprose (60-e gody XIX veka)*. *Voprosy istorii*. 2004. 5: 24—45 [in Russian].
[Гетманский А.Э. Политика России в польском вопросе (60-е годы XIX века). *Вопросы истории*. 2004. №5. С. 24—45].
24. Kenevich, S., Konarskiy, K., Korolyuk, V. (Ed.) *Vosstanie 1863 g. Seriya “Vosstanie 1863 g.: Materialy i dokumenty”*. T. 2. Kiev, 1964 [in Russian].
[Восстание 1863 г. Серия «Восстание 1863 г.: Материалы и документы». Т. 2. Под ред. С. Кеневич, В. Королюк, И. Миллер. Киев, 1964].
25. Kryvosheia, I.I. *Umanskiy vasylianskiy monastyr. 1765—1834*. Uman, 2009 [in Ukrainian].
[Кривошея І.І. Уманський василіанський монастир. 1765—1834. Умань, 2009. 28 с.].
26. Khikhlach, B. *Uniatska tserkva na Podilli (1700—1840): vikhy istorii ta sotsiokulturnyi portret*. Vinnytsia, 2015 [in Ukrainian].
[Хіхляч Б. Уніатська церква на Поділлі (1700—1840): віхи історії та соціокультурний портрет. Вінниця, 2015. 404 с.].
27. Snaider, T. *Peretvorennia natsii. Polsccha, Ukraina, Lytva, Bilorus. 1569—1999*. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
[Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569—1999. Київ, 2017. 460 с.].
28. Pokhilevich, L. *Skazaniya o naselennyh mestnostyakh Kievskoy gubernii, ili Statisticheskie, istoricheskie i tserkovnye zametki o vseh derevnyah, selah, mestechkah i gorodah, v predeleh gubernii nahodyashchihsya*. Kiev, 1864 [in Russian].
[Похилевич Л. Сказания о населённых местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, сёлах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. Киев, 1864. 763 с.].
29. Bilousov, Yu. *Kyivsko-Zhytomyrska rymsko-katolytska yeparkhiia: Istorychnyi narys*. Zhytomir, 2000 [in Ukrainian].
[Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія: Історичний нарис. Житомир, 2000. 314 с.].
30. Putnik. *Po trem uezdah. Kievskoe slovo*. 1894. 10 avg. [in Russian].
[Путник. По трем уездам. *Киевское слово*. 1894. 10 авг. С. 1].
31. Putnik. *Po trem uezdah. Kievskoe slovo*. 1894. 13 avg. [in Russian].
[Путник. По трем уездам. *Киевское слово*. 1894. 13 авг. С. 1].
32. Podhorski, Z. *Wspomnienia. Pamietnik Kijowski*. T. 4. London, 1980. S. 39-88 [in Polish].
33. Kappeler, A. *Rosiia yak polietnichna imperia: Vynyknennia. Istoriia. Rozpad*. Lviv, 2005 [in Ukrainian].
[Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. Львів, 2005. 360 с.].
34. Dyakov, V.A. *Deyateli russkogo i polskogo osvoboditelnogo dvizheniya v tsarskoy armii 1856—1863 gg.: Bibliograficheskii slovar*. Moskow, 1967 [in Russian].
[Дьяков В.А. Деятели русского и польского освободительного движения в царской армии 1856—1863 гг.: Библиографический словарь. Москва, 1967].
35. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii nachinaya s 1649 g. № 39359* [in Russian].
[Полное собрание законов Российской империи начиная с 1649 г. № 39359].

Надійшла / Received 09.04.2023

Ihor KRYVOSHEIA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Professor,
Professor at Department of World History and Teaching Methods,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Uman, Ukraine)
igorkryvosheia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

THE COMMUNITY OF THE UMAN
DISTRICT OF THE KYIV PROVINCE
IN THE JANUARY UPRISING OF 1863—1864

The purpose of the study is to highlight the events of the January Uprising at the regional level through the confrontation/interaction between the gentry, the church, and the imperial authorities. **The research methodology** is based on the use of general scientific and special historical research methods, in particular, problematic and chronological, historical and biographical, and comparative historical methods. **The scientific novelty** is based on the fact that the author tries to rethink the events of the January Uprising in the Uman district of Kyiv province on the basis of newly discovered and already known archival documents. **Conclusions.** Despite the fact that the historiography of the January Uprising and its reverberations on Ukrainian lands is sufficient, it still does not allow us to claim that the study of its course on Right-Bank Ukraine, especially at the regional level, is complete. The Uman district was one of the largest in the Kyiv province, and the position of the Polish gentry in influencing local life did not weaken, despite the repressive measures taken by the Russian authorities after the suppression of the 1830—1831 uprising. The analysis of the sources refutes the claim of significant insurgent activity in the county but, at the same time, confirms that the local nobility supported the Polish movement and the January Uprising (secret meetings, hiding weapons and ammunition, and individuals joining insurgent groups), and some imperial officials were liberal towards the Poles. The attitude of the Christian churches to the events of the uprising is a kind of reflection of the attitude of the imperial authorities to the right-bank gentry, who were mostly of the Roman Catholic faith. The repressive measures taken by the tsarist regime only slightly reduced Polish influence in the economic, social, and cultural life of the district.

Keywords: *gentry, Russian administration, peasantry, Christian church, January Uprising, Uman district, Kyiv province.*